

МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ (ГЛДВ)

У сучасному глобалізованому світі міжнародна торгівля трансформується у складні, висококоординовані мережі, відомі як глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ). Ці ланцюги є послідовністю всіх виробничих стадій – від розробки до збуту, які виконуються в різних країнах. Така модель дозволяє компаніям оптимізувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність, а для національних економік відкриває можливості для зростання та модернізації. ГЛДВ є відображенням фундаментальних змін у міжнародному поділі праці, коли країни спеціалізуються на окремих, високоспеціалізованих етапах виробничого циклу [2].

Аналіз управління ГЛДВ є критично важливим для розуміння того, як країни можуть покращувати свою позицію в цих ланцюгах. Згідно з теорією управління, виділяють п'ять основних типів, що варіюються від високого до низького рівня координації:

- Ієрархія. Транснаціональна корпорація (ТНК) володіє та контролює більшість етапів виробництва в різних країнах.
- Полонені ланцюги. Дрібні постачальники є залежними від великих покупців.
- Реляційні ланцюги. Взаємодія базується на довірі та взаємній залежності;
- Модульні ланцюги. Постачальники виробляють продукцію за специфікаціями замовника.
- Ринкові ланцюги. Транзакції здійснюються на відкритому ринку з низькими витратами на перемикання [4].

Вибір моделі управління ланцюгом залежить від складності транзакцій, можливості їх стандартизації та компетенцій постачальників. Розуміння цих моделей є критичним для країн, що розвиваються, оскільки воно дозволяє ідентифікувати, яку роль може зайняти їхня економіка в ланцюгу, і уникнути фіксації перебування на малоприбуткових етапах (таблиця 1).

Інтеграція національних економік у ГЛДВ відбувається через кілька ключових механізмів. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є основним каналом, через який ТНК організують виробництво у різних країнах. ПІІ приносять не лише капітал, а й доступ до передових технологій, управлінських знань та міжнародних ринків. Однак зв'язок між ПІІ та ГЛДВ є двостороннім і має свої складнощі. З одного боку, ПІІ є ключовим механізмом інтеграції. З іншого боку,

структура та якість ПІ визначають глибину та користь від такої інтеграції. Наприклад, в Україні фіксувався притік капіталу за операціями «round tripping», що у 2021 році становив 68.5% від загального притоку ПІ. Такі потоки, по суті, є поверненням українського капіталу під виглядом іноземних інвестицій, що не забезпечує притоку нових технологій та знань. У 2022 році, внаслідок повномасштабного вторгнення, обсяги «round tripping» набули від’ємного значення, що свідчить про значний відтік капіталу [1]. Це підкреслює високу вразливість до геополітичних ризиків та вказує на те, що не будь-який притік ПІ є однаково корисним для національної економіки, а його структура прямо впливає на якість інтеграції.

Таблиця 1

Класифікація моделей управління ГЛДВ

Модель управління	Характеристики	Вплив на інтеграцію національних економік
Ієрархія	Вертикальна інтеграція, повний контроль ТНК.	Висока технологічна та управлінська залежність. Інтеграція відбувається через пряму власність.
Полонені	Дрібні постачальники залежні від великих покупців.	Обмежені можливості для «апгрейдингу», ризик «застрягання» на низькоприбуткових етапах.
Реляційні	Взаємна залежність, висока специфічність активів.	Інтеграція базується на довгострокових відносинах, довірі та репутації.
Модульні	Постачальники виконують замовлення за специфікаціями.	Забезпечують більшу автономію та можливість для спеціалізації.
Ринкові	Транзакції з низькими витратами на перемикання.	Інтеграція на основі простих, стандартизованих продуктів та послуг.

ТНК є не просто учасниками, а й основними координаторами ГЛДВ, керуючи потоками інвестицій, товарів та технологій. Влада ТНК у ГЛДВ має двояку природу. З одного боку, вони можуть використовувати свій економічний вплив для просування високих соціальних та екологічних стандартів серед своїх постачальників, що може значно підвищити конкурентоспроможність та технологічний рівень національних компаній. З іншого боку, багато ТНК не мають достатньої мотивації використовувати свою владу для сталого розвитку, іноді навіть перекладаючи витрати на дотримання стандартів на своїх постачальників [3]. Це створює так звані «прогалени в управлінні» на глобальному рівні, які держави-учасники повинні заповнювати, вимагаючи від ТНК прозорості та соціальної відповідальності. Таким чином, інтеграція — це не лише економічне питання, а й питання регулювання та співвідношення влади між державою та бізнесом на міжнародній арені.

Технологічний трансфер – це процес передачі наукових розробок, інноваційних технологій та технічних рішень у реальне виробництво. Цей

механізм є ключовим для "апгрейдингу" в ГЛДВ, дозволяючи національним економікам переходити від виробництва низькотехнологічної продукції до більш складних і високотехнологічних етапів [2].

Паралельно, діджиталізація виступає як горизонтальний механізм, що суттєво посилює ефективність інших інструментів інтеграції. Вона включає впровадження цифрових технологій для трансформації бізнесу, замінюючи ручні процеси на цифрові та модернізуючи застарілі технології. Діджиталізація дозволяє підвищити ефективність логістичних операцій, знизити витрати та мінімізувати вплив людського фактору. Крім того, автоматизація виробничих процесів, яка є частиною діджиталізації, підвищує стійкість ланцюгів до зовнішніх шоків, як це було продемонстровано під час пандемії COVID-19. Без належного рівня цифрових технологій та технологічних компетенцій країна не зможе ефективно скористатися можливостями ГЛДВ. Це підкреслює критичну роль розвитку людського капіталу та загальної готовності промисловості до цифровізації, що є одним із сприятливих факторів для України.

Участь у ГЛДВ надає значні економічні переваги. Вона дозволяє країнам спеціалізуватися на своїх порівняльних перевагах, що веде до зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності та доступу до нових ринків. Крім того, інтеграція в ланцюги сприяє технологічному розвитку, оскільки місцеві компанії отримують доступ до технологій та управлінського досвіду провідних фірм.

Однак, ці вигоди не завжди розподіляються рівномірно. Існує ризик «застрягання» в низькоприбуткових сегментах ланцюга, таких як просте складання або первинна переробка сировини, що обмежує можливості для подальшого розвитку. Приклади показують, що зростання концентрації ринків може мати двоякий вплив на зростання та розподіл доданої вартості, а бізнес-стратегії ТНК можуть впливати на обсяг знань та ресурсів, які вони передають партнерам.

Список використаних джерел:

1. *Калініченко З. Д. Методологічні засади аналізу ланцюгів доданої вартості та участі України в міжнародній інтеграції. Інновації та стабільність. 2023. № 1. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.176.187>*
2. *Cigna, S., Gunnella, V., Quaglietti, L. Global value chains: measurement, trends and drivers. European Central Bank, Occasional Paper Series. No 289, January 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op289~95a0e7d24f.en.pdf>*
3. *Fernandes, A. M., Kee, H. L., & Winkler, D. Determinants of Global Value Chain Participation: Cross-Country Evidence. World Bank Economic Review. 2022, 36(2). DOI: <https://doi.org/10.1093/wber/lhab017>*
4. *Global Value Chains and Development. Background Paper for the UNIDO. December 2015. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2016-03/GVC_REPORT_FINAL_0.pdf*